

HADI GELİN DANAYA GİRELİM: ÇİFTLİK BANK HADİSESİ

Mevduat faizleri ve BIST 100'ün getirisi son dört yılın üçünde, DİBS getirisi de son dört yılın ikisinde reel olarak negatif olmuştur¹. Külçe Altın ve Euro ise aynı dönemde reel olarak pozitif getiri sağlamış, dolar ise dört dönemde de dalgalanmış olsa da reel olarak hem en yüksek hem de pozitif getiri sergilemiştir. Faizlerin veya finansal getirilerin reel olarak düşük veya negatif seyretmesi, tasarruf sahiplerini, ilave gelir peşinde koşanları veya hızlı ve yüksek gelir elde etmek isteyen insanları yeni yollar aramaya yönlendirdiği ileri sürülebilir. Bu gelişmeler öte yandan bazı bölgelerde söz konusu durumdan istifade etmek isteyenler ile projelerine kaynak bulmaya çalışanları, tasarruf sahiplerinin bu beklentilerini kullanmaya, istismar etmeye veya cevap vermeye yönlendirmiştir.

Faizlerin sıfıra yakın veya negatif seyretmesi tasarruf sahiplerini bitcoin² ve diğer altcoin'lerle Çiftlik Bank veya Süt Bank gibi uygulamalara yönlendirmektedir.

Bu çalışmada Yeni Üretim Organizasyon Modeli olarak tanıtılan Çiftlik Bank, Süt Bank veya Dana Bank gibi sistemlerin çalışması, piramit türü yapılarla benzerlikleri ve nihayetinde de kitle fonlama (crowd funding) modellerinin bu çerçevede kullanılabilirliğine değinilecektir.

¹ Finansal Yatırım Araçları Reel Getiri Oranları, www.tuik.gov.tr

² Sak G.2018; "Kriptolar kapitalist, AI komünist mi?"; <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kriptolar-kapitalist-ai-komunist-mi/402187>

Sistemin İşleyiş Özeti

2006 yılında Konya’da “Dana Bank” adıyla başlayan³ sistem yıllar içinde “düve bank”, “çiftlik bank”, “süt bank”, “inek bank”, “tosun bank” ve “Anadolu Farm” gibi adlarla iktisat literatürüne hiç de yabancı olmayan bir alanda oldukça geniş bir katılımcı sayısına ulaşmıştır.

Bu günlerde özellikle “Çiftlik Bank” adıyla bilinen sistemin çökmesi ve ardından da gelmesi beklenen 65 yeni benzeri sistemle birlikte kamuoyunun gündemine taşınmıştır.

İki farklı sistem varmış gibi görünse de sonuçta her ikisi de aynı basit bir mekanizma ile çalışmaktadır.

Birinci sisteme göre, önce katılımcı ile sözleşme yapılmakta (*örnekleri bulunan sözleşmeler neredeyse birbirinin aynı sözleşmelerdir ve bir kalemden çıkmadıysa birbirinden kopyalanmıştır*), bu sözleşmenin ardından katılımcı sisteme (şirkete) bazen farklılaşsa da belirli miktarda para yatırmakta, bu para ile de inek (düve, dana, tavuk vb) alınmakta ve şirket tarafından katılımcıya yatırdığı paranın karşılığı olarak ayda belirli miktarda süt (120-180 litre) bedeli Ulusal Süt Konseyinin belirlediği fiyattan ödenmektedir. Sistemde katılımcı ile imzalanan bu sözleşme bir nevi borç senedi işlevi görmektedir. Bazı durumlarda ise şirket yatırılan para ile dana almakta (dana bank) ve dana kesim aşamasına geldiğinde satılmakta ve yetiştirilmesi için gerekli masraflar düşüldükten sonra katılımcıya kilo bazında ödeme yapılmaktadır.

Sözleşmelerde iki yıl sistemde kalma şartı getirilmekte ve iki yıl sonra katılımcının isterse parasını alıp çıkabileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla katılımcılar bu uygulamayı yapanlara altı, yedi veya sekiz bin lira gibi para yatırmakta ve aylık 120 veya 180 litre çiğ süt parasını da faiz olarak almaktadır. Aylık ödeme doğal olarak faiz olarak tanımlanmamakta getiri olarak adlandırılmaktadır.

Katılımcının yatırdığı para ile satın alınan inek veya dananın sütü veya eti satıldığında bundan sistemin giderleri inek başına hesaplanarak düşülmekte ama katılımcıya sabit bir süt bedeli ödenmektedir. İneğin doğurduğu buzağı ise şirketin olmaktadır. Bu çerçevede olay banka mevduat- faiz ve ana paranın iki yıl sonra geri alınması gibi bir durumu yansıtmaktadır. Fakat bankadan farklılığı bu topladığı paraları başkalarına kredi vb. olarak aktarmamalarıdır (Ancak bu konuda şimdilik yeterli bilgi bulunmamaktadır).

İkinci sistemde ise, işe internet oyunu olarak başlanmakta, katılımcı oyuna yatırdığı para karşılığında sanal olarak inek vb. almaktadır. Oyun sonucu elde ettiği sanal kazanımları hesabına para olarak aktarılmaktadır. Ancak bu sistemde önceden imzalanmış bir sözleşmeye ulaşılamamıştır. “Oyunu” yapan şirket ise yatırılan bu paralar karşılığında gerçek inek aldığını ve elde ettiği sütü satarak, katılımcının hesabına aktardığını iddia etmektedir. Çiftlik Bank’ın Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)’nın suç duyurusunda olduğu gibi yüksek getiri vaat ederek topladığı paralara karşılık yüksek oranlı ödemelerin yapılamayacak olması, bu oranlarda kâr

³ www.konyaseker.com.tr/tr/icerik/detay/2095/cumpas---danabank-suturetim-ciftligi; www.dunya.com; 23.12.2010

sağlayacak yatırım alanının olmaması ve zaten bazı gazetelerde⁴ ileri sürüldüğü gibi paraların önemli bir kısmının Kıbrıs'ta şahsi hesaplara aktarılması bahsi geçen sürdürülebilirlik problemini yaratmıştır. Paraların ödenmemesi üzerine başlayan şikayetlerin sonunda da sistem batmış görünmektedir.

Görünüşte her iki sistemde de katılımcıların getirdikleri parayla inek veya çiftlik hayvanları satın alınarak, bu hayvanlar çiftliklerde bakılmakta, sütü veya eti paraya çevrilerek katılımcılarla paylaşılmaktadır.

Sonuçlardan bağımsız olarak bakıldığında ise ortaya önemli boyutlarda ölçek ekonomisi yaratabilecek bir yapı çıkmaktadır.

İlk tespit olarak, 7.000 liralık katılıma bazı farklılıklar olmasına rağmen aylık ortalama 120-180 litre çiğ süt bedeli getiri olarak ödenmektedir. 150 litre kazancın TL karşılığı Süt Konseyinin 2017'nin ikinci yarısı için belirlediği çiğ süt tavsiye bedeli (1,30TL) ile hesaplandığında aylık ödeme 195TL olmaktadır. Bu da 7.000 liralık katılıma aylık %2,79 oranında nominal getiri veya faiz ödenmesi demektir. Yıllık olarak %39,1'e ulaşan bu oran, günümüz koşullarında bir hayli yüksek faize karşılık gelmektedir. Aralık 2017 TÜFE değerlerine göre enflasyondan arındırıldığında ise aylık %2,1 gibi reel kazanç çıkmaktadır. Bu oran ise aynı aydaki finansal araçların reel getirilerine (DİBS %0,96, BİST 100 %0,81 ve Mevduat %0,2) göre bir hayli yüksek oluşmaktadır.

Tespit edilen ikinci unsur ise, "Yeni Üretim Organizasyon Modeli" olarak sunulan bu sistemlerde taahhüt edilen süt veya çiftlik hayvanı ürünlerinin satılamaması ve yeterli gelir yaratılamaması yüzünden taahhüt edilen miktarda ödeme (gelir/faiz) yapılamaması ve ödemelerin sisteme yeni katılımlardan gelen nakit girişleri ile yapma yoluna gidilmesidir. Eski katılımcıların ödemeleri yeni katılımcıların ilk ödemeleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle de sistemler piramit yapılar denen yapıya dönüşmüşlerdir (Başta böyle bir düşünce olmadığı varsayımıyla).

Titan gibi uygulamalar dışında 1990'ların sonu, 2000'lerin başında yaşanan resmi tanımlamayla *izinsiz halka arzlar* veya popüler tanımlamayla *yeşil sermaye* uygulamaları "çiftlik bank" uygulamalarına bazı farklarla benzemektedir. Temel farklılık; eski uygulamada katılımcılara sabit kâr payı garantisi altında hukuken bir tanımı ve koruması olmayan "ortaklık" belgesi verilmesidir. Bu günkü uygulamalarda ise ortaklık belgesi veya borç senedi verilmemekte sadece katılım sözleşmesi imzalanmaktadır.

Elde edebildiğimiz bilgilere göre katılımcıların sisteme katılma daveti sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde "*halkın katılmaya davet edilmesi*" şeklinde değil de eş dost tavsiyesi şeklinde yürütülmüş görünmektedir.

Konunun farklı açılardan incelenebilmesi için finansal sistem çerçevesinde bazı tanımlara gerek vardır.

Piramit Yapı

Piramit yapı olarak tanımlanan dolandırıcılık sistemleri ilk örneğini oluşturan Charles Ponzi (1919)'den beri isimleri, görünen yüzleri ne kadar değişik olursa olsun hep aynı

⁴ www.hurriyet.com.tr; 2 Ocak 2018

şekilde işlemişlerdir. Son yıllarda elektronik iletişim ağlarının daha da gelişmesi yüzünden ulaşabildiği insan sayısı daha da artmıştır.

Sistemlere giriş bir katılım ücreti ile olmaktadır. Bu ücretler ülkeden ülkeye değişmekle beraber 5.000 dolar veya 3.000 pound gibi rakamlara ulaşmaktadır. İkinci olarak da katılımcıdan kendisinden sonra iki, dört veya altı gibi yeni katılımcılar getirmesi (devşirmesi) istenmektedir. Tabi ki bu yeni devşirilenlerin de benzeri bedelleri ödemesi gerekmektedir. Bir katılımcının kendi altında oluşturduğu çembere katılan sayısı belli aşamaya ulaştığında o kişiye özel tören düzenlenmekte ve kendisine “doğum günü çocuğu” gibi adlar takarak yeni katılımcılardan toplanan paranın bir kısmı ödenmektedir. Bu rakam da 40.000 dolara veya 24.000 pounda ulaşabilmektedir. Ancak, herhangi bir insanın arkadaş dost sayısının belirli bir aşamadan sonra artmaması (facebook gibi araçlarla bu artırılabilir) yüzünden katılımcı sayısı düştükçe elde edilen “gelir” de azalmakta ve sifıra yaklaşmaktadır. İlk başlanan çemberdeki sayı arttıkça sistemin devamı için gerekli insan sayısının sonuna çok çabuk gelinmektedir. Örneğin ilk çember altı kişiyle başlar ve her yeni gelenden 6 kişi bulunması istenirse 13’üncü çemberde dünya nüfusundan daha fazlasının sisteme girmesi gerekecektir. Sistemin devamının koşullarını görmek amacıyla küçük bir rakamsal hesaplama piramit yapıların devamının imkansızlığını göstermektedir. Bir yerde mutlaka sona erecektir.

Bir başka piramit yapı ise ürün bazlı yapılardır. Bu yolda ise sistem bir mal veya hizmet satılıyormuş şeklinde devam edilir. Yine belirli bir ücretle girilir, devşirilenler kendilerine verilen ürünleri pazarlamak durumundadırlar. Para kazanmanın hızlı yolu da ürünü pazarlamak değil yeni insanları sisteme dahil etmeleridir⁵.

Bu sistemlerin ayırt edici özelliği birbirine güvenen veya dost çevrelerinin içinde gerçekleşiyor olmasıdır. Her ne kadar facebook gibi ağlar bu çemberi genişletmiş olsa da yine de birbirini tanıyan kişiler arasında oluşturulmaktadır. Bu nedenle sistem aslında “dost kazıklama/yolma” mekanizmasıdır.

Batı uygulamalarında izlenen sistemin genellikle kadınlara yönelik düzenlenmekte olduğu ve yüksek getiri imkânı sunulduğuur.

Bazı hallerde de kişi sisteme yine bir bedel karşılığı katılmakta, ama bu sefer ortaya satılacak bir mal konmakta, her katılımcı da altında yeni bir “satış ağı” örgütlemektedir. Bunlar da tüketici kanunu çerçevesinde yasaklanmışlardır.

Banker Krizi

Türkiye’nin yaşadığı en önemli krizlerden biri olan Banker Krizi, 1980 yılında Temmuz Bankacılığı olarak bilinen serbestleşme sürecinde faizlerin serbest bırakılması, bankası olmayan grupların finansman bulmak için banker kuruluşları kanalıyla tahvil pazarlamaya başlamaları ve bazı bankalarında mevduat sertifikalarını iskontolu sattıkları bankerler kanalıyla pazarlamaya başlamalarıyla beraber faiz rekabeti/yarışı başlamış, aylık %10'lara ulaşan faizlerle ve üstelik bir de geri alma taahhüdü verilince krize davetiye çıkarılmıştır. Aylık %10larla toplanan fonların bu maliyeti karşılayacak

⁵ http://www.consumerfraudreporting.org/MLM_pyramid.php ve <https://www.sec.gov/fast-answers/answerspyramidhtm.html>

herhangi bir yatırım alanının olmaması da ödemelerin sisteme sonradan katılanların getirdikleriyle yapılmaya başlamasıyla piramit yapıya dönüşmüştür. Sisteme yeni girişlerdeki kesilme ise dönemin Maliye Bakanı'nın "Halk kumar oynamıştır" sözüyle doruğa ulaşmış⁶ ve kriz başlamıştır⁷.

Kitlesel Fonlama (Crowd Funding)⁸

Kitlesel fonlama, girişimcinin çok sayıda yatırımcıdan küçük katılımlarla girişimini finanse etmesidir. Kitlesel fonlamada üç taraf bulunmaktadır. Birincisi fon temin edilecek olan projeyi, girişimi veya fikri oluşturan kişidir. İkinci taraf ise tek başlarına veya bir araya gelerek bu fikri hayata geçmesi için kaynak temin edenlerden oluşmaktadır. Son taraf ise bu iki tarafı birleştiren, bir tür çöpçatanlık yapan mekanizmadır/organizasyondur. Üçüncü taraf genellikle "platform" olarak anılmaktadır.

Dört tür kitlesel fonlama yönteminden bahsedilmektedir. Girişimcilerin ürünlerini önceden sattıkları ve daha sonra üretim teslim ettikleri ve böylece üretim faaliyetlerini hayata geçirebildikleri yöntem ödül karşılığı kitlesel fonlama denmektedir. Bu yöntem film endüstrisinden, programlama ürünlerine veya bilimsel araştırma projelerine kadar kullanılabilmektedir. Özellikle bilimsel araştırmalarda "senin projeni finanse edeceğim ancak çıkan ürünün şu kadarı benim olacak" yaklaşımı konunun esasını oluşturmaktadır. Ancak, hakların korunması ve bilgi sorunsalı faaliyetin tam merkezinde yer almaktadır. Bu yöntemde pay senedi veya başka menkul kıymetlerin alınıp verilmesi söz konusu değildir. İkinci yöntem ise pay senedi karşılığı kitlesel fonlama denmektedir. Girişimcinin, proje sahibinin finansman ihtiyaçları pay senedi karşılığında cevaplanmaktadır.

Bir başka kitlesel fonlama yöntemi ise borç bazlı fonlamadır. Pay senedinde olduğu gibi borç vermek isteyenler internet üzerinden başvurabilirler ve başvuruları değerlendirilir. Borç verme bir kredi anlaşması yapılarak belirli bir faiz miktarı ve geri ödeme planı çerçevesinde borç verilmesi ya da faizsiz ve geri ödemenin sadece işletmenin gelir ya da kar elde etmesi şartına bağlı olarak borç verilmesi şeklinde yapılabilmektedir Vurgulanması gereken bir başka kitlesel fon yaratma yolu da "bağış" yoluyla yardımlaşma kuruluşlarına (sosyal veya çevresel) kaynak yaratmaktır.

2014 yılında çıkarılan 6502 sayılı Kanunla da piramit satış yöntemleri yasaklanmıştır. 2017 Yılında çıkarılan 7061 sayılı Kanunla da Sermaye Piyasası Kanununa "Kitlesel Fonlama Platformları"nın kurulmasına ilişkin hükümler eklenmiştir. Değişikliğe göre; "Diğer kanunların yardım ve bağış toplanmasına ilişkin hükümleri saklı kalmak kaydıyla kitle fonlaması suretiyle halktan para toplanması, Kurulca faaliyet izni verilen kitle fonlama platformları aracılığıyla" gerçekleştirilmesi imkân dahiline girmiştir. Ancak henüz tebliğ ile detay düzenlemesi yapılmamıştır.

⁶ Milliyet 22.09.1981

⁷ Soydemir S. ve A.Akyüz 2016; Sermaye Piyasası ve Borsa, Ekonomik Analiz, Kurumsal yapı, Tarihçe ve Tanıklıklar; s. 120-125; Scala Yayıncılık, 2.Baskı.

⁸ Fleming L. And O.Sorenson 2016; "Financing By And For The Masses: An Introduction To The Special Issue On Crowdfunding"; <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1525/cmr.2016.58.2.5>

Çiftlik Bank uygulamaları “borç bazlı” kitle fonlamasına benzetilebilir. Ancak bu benzeşme uygulانیş bakımından, fon toplanması bakımından borç bazlı fonlamayla tam örtüşmemektedir.

Sonuç

Çiftlik Bank türü uygulamalar ile başlangıçta piramit yapıyı planlamış olup olmadıkları konusu hariç olmak üzere izinsiz yüksek faizle para toplanması eylemi gerçekleştirilmektedir. Bilgisayar oyunu şeklindeki sistem ise inek alıp, çiftlik kurdukları iddiası dışında piramit yapıya işaret etmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla bu yapılar uzun zamandır faaliyettedirler. Katılımcıların, kısa yoldan ve reel olarak diğer alanlardan daha çok para kazanmak istemeleri ve bu isteklerinin istismar edilmesi sonucunda “Çiftlik Bank” türü uygulamalar bir hayli çoğalmıştır. Ancak olayın bir başka yanı da olayların patlak vermesine kadar piyasaları düzenleyici ve denetleyici kurumlardan bir müdahale gelmemiş olmasıdır.

Söz konusu girişimler çiftlik oluşturulup beslenen hayvanlardan elde edilen ürünlerin pazarlanması üzerine kurulacaksa kitle finansmanı içinde yeniden ele alınıp düzenlenmesi, kurallara bağlanması ve rasyonalize edilmelidir.

Yapılacak olan düzenlemede girişimcinin kitle fonlaması platformları kanalıyla fon bulması düzenlenirken, girişimcinin şirket oluşturması, şeffaflık, muhasebe standartlarına uyum, hesap verme, şahsi hesaplarla şirket hesaplarının ayrılması, girişimciye sağlanacak olan fonun büyüklüğü, bir kişinin sağlayabileceği fona kısıt ve yüksek faiz veya getiri gibi taahhütlerden kaçınılması konularına yer verilmesi yararlı olacaktır.